

УДК 711.168:72(045)

Бжезовська Н. В.,
старший викладач,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
bzheza@nau.edu.ua
orcid.org 0000-0002-6527-8332

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ОБРАЗУ МАЛИХ МІСТ ПОДІЛЛЯ В СУЧАСНОМУ АРХІТЕКТУРНОМУ ТА МІСТОБУДІВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація: досліджується питання збереження та повноцінного функціонування історичного середовища малих міст Поділля та можливості адаптування містобудівної архітектурної спадщини до сучасних потреб суспільства. Проблема збереження містобудівної спадщини розглядається з точки зору регламентування діяльності архітектора, урбаніста та урядовця архітектурно-містобудівними нормативами та пам'яткоохоронним законодавством. Розглядається сучасний стан проблеми, піднімається актуальне питання збереження та охорони архітектурно – містобудівної спадщини історичних міст Поділля в природно-ландшафтному контексті з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та історико-культурних об'єктів.

Ключові слова: історичні центри, малі міста, містобудування, образ міста, планувальна структура міста, Поділля, Чортків, етнокультурний ландшафт.

Містобудівна спадщина малих міст Поділля, історична забудова яких в основному формувалася наприкінці ХІХ- початку ХХ століття, сьогодні розглядається дослідниками не у вигляді окремих пам'яток архітектури, а як цілісна історично сформована частина міста.

За висновками фахівців в Україні нараховується близько 450 історичних міст і селищ міського типу з цінною історико-культурною та містобудівною спадщиною. В цей список зокрема входять і міста Поділля: Бар(1425 р.), Бершадь (1459 р.), Гайсин (1545 р.), Шаргород (ХІV ст.), Бережани (1375 р.), Гусятин (1559 р.), Збараж (1211 р.), Кременець (1226р.), Чортків (1522 р.), Микулінці (1096 р.), Меджибіж (1146 р.), які потребують значних зусиль по обстеженню, вивченню та вирішенню питань забудови та збереженню історичного образу.

Збереження і повноцінне функціонування історичного середовища в сучасному житті залежить від можливості адаптування містобудівної структури до сучасних змін і потреб. При цьому необхідно пам'ятати, що збереження

історичних забудов міст – це збереження історичної, культурної спадщини у сучасному житті суспільства, спадкоємність розвитку містобудівної культурної традиції при створенні життєвого середовища. А історичне середовище є засобом трансляції міської культури у просторі і часі.[3]

В історичних центрах малих міст Поділля такі просторові осередки закладалися у планувальній структурі міста. Історична забудова малих міст Поділля надає не тільки моделі різних типів середовища, а й моделі їх формування, приклади проектних рішень, які не порушують живописність, різнобарвність історичного образу міста.[2] Унікальні історико-архітектурні пам'ятки збереглися в селах і містечках Поділля: Окопи, Кудринці, Скала-Подільська, Бучач, Чортків, Іване-Пусте, Кривче (Тернопільська область), Жванець, Бакота, Китайгород, Стара Ушиця, Панівці (Хмельницька область), Буша, Бар, Шаргород, Котюжани (Вінницька область).

Сьогодні проблема регенерації тісно пов'язана з архітектурною і містобудівною спадщиною, збереженням самотності забудови, якістю проектування і будівництва.

Проблема збереження містобудівної спадщини при забудові малих міст Поділля потребує сьогодні спеціального опрацювання. Чинне законодавство дозволяє включати охоронні правила на місцевому рівні при забудові. Статус «історичного міста», який введено в державні нормативні документи з пам'яткоохоронною метою ставить вимоги до містобудівної діяльності в таких містах. Тобто вітчизняне пам'яткоохоронне законодавство та архітектурно-містобудівні нормативи регламентують діяльність архітектора, урбаніста та урядовця з питань перетворень та забудови історичних міст. Проте у практиці проектування та забудови історичних зон багатьох міст спостерігається велика кількість порушень. Концептуальні чи проектні опрацювання з регенерації у більшості випадків відсутні і як наслідок такої ситуації історична забудова міст перебудовується без застосування реставраційних методик і технологій, забудовується без врахування місцевих традицій та архітектурно-композиційних обмежень. Таким чином центри історичних міст України, зокрема Поділля, продовжують втрачати свою історичну специфіку та традиційний образ. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток Поділля вже безповоротно втрачені, або на сьогодні перебувають у занедбаному стані. Це пояснюється складністю архітектурно-археологічних досліджень здебільшого зруйнованих, занедбаних і спотворених фортець, замків, оборонних споруд, а також недостатньо опрацьованою джерелознавчою базою. Відсутні дані про локалізацію, стан збереженості об'єктів. Точно не визначено навіть кількості укріплень та інженерних споруд, що існували на території досліджуваного регіону. І якщо в містах, де утворені заповідні зони, питання

збереження історичного образу вирішується, то в решті історичних міст (приблизно 90 відсотків) ці питання потребують уваги. Завданням в цій ситуації повинна бути розробка державної програми збереження історичного образу міст з урахуванням збереження історичного планування та забудови.

Не менш важливе питання в збереженні історичного образу міста – це збереження етнокультурного ландшафту. Моніторинг і регіональне управління етнокультурними ландшафтами на сьогодні дають можливість підтримувати у належному стані зони архітектурно-культурної спадщини історичних міст Поділля.

Неповторний образ міста створюють його ландшафт, збережені зразки природної та історико-архітектурної спадщини. Природний ландшафт формується протягом тисячоліть і є сталим у своїй рівновазі. Формування поселень Поділля у цьому ландшафтному середовищі було гармонійним і збалансованим. Унікальність історичних міст Поділля визначається вдалим врахуванням природно-ландшафтних факторів. В результаті чого формувалися красвиди, утворені архітектурними ансамблями в поєднанні з природно-ландшафтними особливостями території.[1]

Загальне уявлення про образ міста формується взаємодією трьох компонентів побудови і сприяння поселення: міським планування, архітектурно-просторовою композицією та міським ландшафтом.[1]

Сьогодні в ряді випадків досить гостро стоїть проблема порушення повноцінного сприйняття вигляду архітектурних комплексів історичних міст Поділля через втрату чи спотворення первісного природного середовища. Ландшафти значно перетворені і піддаються процесам деградації. Етнокультурна спадщина є фіксацією історичних подій певних часів. І, на жаль, традиційна забудова, вписана в ландшафтне середовище, піддається знищенню, старі будинки, двори перетворюються на руїни.[1]

Тому в системі містобудівних рішень актуальними постають питання не лише збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини історичних міст в природно-ландшафтному контексті, а й відновлення останніх в міському середовищі. Належне збереження етнокультурних ландшафтів може гарантувати пристосування історико-архітектурних пам'яток для сучасних потреб суспільства і збереження історичного образу міста.

Зокрема у містах Поділля є необхідність у формуванні регіональних ландшафтних парків з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та історико-культурних об'єктів в забезпеченні умов відпочинку населення. Ядрами таких парків виступатимуть міста і містечка зі значною кількістю історико-культурних пам'яток.

Тут також потрібно підкреслити, що всілякі програми і проекти не матимуть шансу на реалізацію, якщо не стануть прийнятні і схвалені через місцеву громадскість, яка проживає в цих регіонах.

Прикладом може бути історичне місто Чортків, розміщене компактно з яскраво вираженою центральною частиною, де є ряд архітектурних та історичних пам'яток. Центральна частина міста забудована переважно малоповерховими житловими будинками кінця XIX –початку XX століття з включенням багатоповерхових та малоповерхових будинків, збудованих в 60-х -70-х роках. Пам'ятки архітектури, цінна історична забудова, фонові забудова центральної частини міста надають йому своєрідний колорит. Чортків – невелике місто, занесене в список історичних міст України, незрівняне по своїй красі та наявності в ньому великої кількості архітектурних пам'яток та розташоване в тісному поєднанні з природним оточенням.

Чортківський замок Гольських – збудовано у 1610 році у формі п'ятикутника. За планувальною конфігурацією — це полігональне утворення, наближене до правильного п'ятикутника. За австрійських часів замок змінив своє первісне призначення і розміщував війська, тимчасово був в'язницею. Надалі замок зазнав значних руйнувань. Сьогодні залишилася лише руїни від колись величної будівлі.[4]

Костел св. Станіслава – збудовано у 1610 році . Домініканський монастир знаходиться на площі Ринок. Його гострий шпиль помітний з багатьох місць Чорткова. Від первісного храму, зведеного Станіславом Гольським для домініканців у 1610 р., залишилося небагато: в рік 400-ліття святині її кардинально перебудували в стилі надвіслянської готики за проектом відомого майстра Яна Саса-Зубжицького. Нині польська громада здійснює відновлювані роботи.[4]

Успенська церква - історико-архітектурна пам'ятка XVII століття. Вона декілька разів перебудовувалась. Це тридільний храм із двосхилим дахом, який увінчує вежа з хрестом. Церква належить до однієї з найстарших на Поділлі. На початку 90-х років церкву було реставровано. Іконостас походить з XVIII ст.

Вознесенська церква - своєрідним фрагментом історичної забудови міста природно вписується в урбаністичний пейзаж Чорткова. Вознесенська церква - витвір української дерев'яної архітектури. Вона була споруджена в 1630 році і відбудована після нападу татар у 1717 році. Після реставрації у 1996-1997 роках їй повернули первісний вигляд.[4]

Стара ратуша - побудована в XIX ст. Біля неї збереглися торгові ряди XIX ст. у вигляді двоповерхової споруди з колонадою. Зовнішній вигляд цієї споруди нагадує середньовічні будинки Північної Європи, зокрема Німеччини.

Синагога головна споруджена у 1680. Свого часу вона була дуже оригінально оздоблена і привертала до себе увагу паломників із різних куточків світу.

Церква Вознесіння - унікальний витвір українського дерев'яного зодчества, споруджено народними умільцями без єдиного цвяха. Збудована на початку XII ст. у 1630 році як церква Св.Миколая, вона зазнала жахливих руйнувань під час нападів на Чортків турків і татар у 1640 та 1672 роках. Остаточно відбудована у 1717 році і на свято Вознесіння, тому посвячена як Вознесенська. З 4 червня 1717 року були відновлені Богослужіння. Протягом віків церква не раз піднімалася із руїн милувала око своїм мистецьким силуетом. Повністю реставрована у 1996-1997 роках.[4]

Успенська церква - найдавніший духовний храм Чорткова, майже на століт старший від Вознесенської церкви. Будувався з 1581 по 1584 рік. Три рази церква зазнавала нищівних руйнувань і кожного разу її відбудовували. Цей тридільний храм із двосхилим дахом, який увінчує вежа з хрестом, належить до одного з найстаріших на Поділлі.[4]

Костел Св. Станіслава (мур) - впадає у вічі своїм величним вертикальним акцентом Домініканський костел Св. Станіслава, зведений разом з монастирем 1610-1614 роках і розширений та оновлений на початку XX століття за проектом архітектора Сан-Жижбицького та за протекції тодішнього чортківського феодала Станіслава Гольського. Завершено будівництво нового костелу у 1918 році. Нижня частина костелу зведена з каменю вигнанського і синяківського кар'єрів, верхня – з червоної цегли. Костел є зразком готико-надвіслянського стилю.[4]

Монастир ордену Кармелітів сестер Шариток (мур.)- заснований монастир кармеліток у 1697 році з ініціативи графа Станіслава Потоцького. У другій половині XIX століття збудовано невеликий мурований костел, який тепер є церквою Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії.

“Чортківська катальпа” — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у місті Чортків, на вул. Шевченка, 23. В Україну ці дерева потрапили в ході апробації до озеленення вулиць ще у XIX столітті. Єдиною катальпою, що знаходиться в Україні під охороною, є власне “Чортківська катальпа”.

Загалом 84 історичні споруди занесені у « Реєстр пам'яток архітектури на території Чортківської міської ради Тернопільської області станом на 01.01.2016 р.». [4]

Чортків має особливі та неповторні ландшафти, які у поєднанні з забудовою формують оригінальні види та панорами. Архітектура та планування центральної частини міста Чорткова є масштабними до людини та ландшафту.

В Проектах озеленення та забудови міста пропонується зберегти масштабність архітектури та планування центральної частини, не вносити в забудову активних дисгармонійних домінант та більшу увагу приділити якості зеленим насадженням у середмісті.

Нажаль сьогодні нераціонально здійснюється забудова та реконструкція міського історичного центру. Чортків за останні десятиліття значною мірою втратив властивий йому колорит історичного міста, руйнуються або спотворюються його історико-культурні пам'ятки. Місто не має чіткого затвердженого Генплану, відсутня легітимна містобудівна документація. Така ситуація є характерною для більшості малих міст Поділля.

Висновок. Для сучасного професійного мислення повернення до історико-архітектурної спадщини характеризується підвищеною увагою до збереження та відтворення регіональних принципів і форм містобудування. Реалізація повернення у русло історії можливе лише тоді, коли буде створена осмислена програма дій, тобто виявитись і ліквідуватись неузгодженість у розвитку соціальної, функціональної і просторової систем. Проблема складна і пов'язана з ефективністю управління, матеріальним забезпеченням і науково обґрунтованим підходом до прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування: [монографія]/В.М.Воловик.- Вінниця: ТОВ «Винницька міська друкарня», 2013.- 464с.
2. Царенко С.О., Литвинов А.І. Адаптація історичної забудови у системі управління розвитком поселень// Вісник ВПІ. – 1997.- №4. – С.31-35.
3. Прибега Л.В. Методологічні засади територіальної охорони об'єктів культурної спадщини // міжнародний семінар «Проблеми та досвід збереження історичних традицій та об'єктів культурної спадщини». 30.09-2.10.2002р. Україна, м. Київ. – Тези доповідей. – К., 2002. – С. 11.
4. Реєстр пам'яток архітектури на території Чортківської міської ради Тернопільської області станом на 10.01.2016 р.

Анотація

Бжезовская Н.В., старший преподаватель, Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина.

Сохранение исторического образа малых городов Подолья в современной архитектурной и градостроительной среде.

Исследуется вопрос сохранения и полноценного функционирования исторической среды малых городов Подолья и возможности адаптации градостроительной архитектуры к современным потребностям общества.

Проблема сохранения градостроительного наследия рассматривается с точки зрения регламентирования деятельности архитектора, урбаниста и государственного чиновника архитектурно-градостроительными нормативами и памятникомоохранным законодательством. Рассматривается современное состояние проблемы, затрагивается актуальный вопрос сохранения и охраны архитектурно-градостроительного наследия исторических городов Подолья в естественно-ландшафтном контексте с целью сохранения в естественном состоянии типичных или уникальных естественных комплексов и историко-культурных объектов.

Ключевые слова: исторические центры, малые города, градостроительство, образ города, планировочная структура города, Подолье, Чортков, этнокультурный ландшафт.

Annotation

Bzhezovska N.V., senior lecturer, National Aviation University, Kyiv, Ukraine.

Preservation of the historical image of the small cities of Podillya in the modern architectural and urban environment.

An annotation is investigated the question of maintenance and valuable functioning of the historical environment of small cities of Podillya and possibility of adaptation of town-planning architecture to the modern necessities of society. The problem of the maintenance of town-planning in heritage is examined from the point view of regulation activity of architect, urbanist and governmental official by architectonically-town-planning norms and memorial protection legislation. The modern state of problem is absence of the conceptual or project working is examined from the regeneration of historical zones, neglect and loss of historical and architectural sights in majority historical small cities of Podillya. The pressing question of maintenance and guard of architectonically-town-planning inheritance of historical cities of Podillya is affected in naturally-landscape context with the aim of maintenance in the natural state of typical or unique natural complexes and historical culture objects. The issue of the day of absence of co-ordination of actions is underlined between local-authority and public in relation to the programs and projects of historical cities of Podillya on an example unique for the values of historical and architectural sights, historical combination with a landscape environmental and inefficient realization of building and reconstruction of municipal historical center, absence of general layout building city. That is characteristic for most small historical cities of Podillya.

Key words: historical centers, small towns, urban planning, planning city image, the planning structure of the city, Podillya, Chortkiv, ethno-cultural landscape.